

БУТТЯ ЛЮДИНИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ ВИМІР

Київський національний університет будівництва і архітектури

Стаття присвячена дослідженню буття людини, її духовності в епоху глобалізації. Зокрема, зацентовано увагу на основних положеннях духовно-моральної проблематики у творчості І. Франка та проаналізовано роль духовності у формуванні особистості та суспільства в процесі глобалізації.

Постановка проблеми дослідження

Розбудова громадянського суспільства в Україні не може уникнути впливу з боку процесу сучасної глобалізації, який додає істотних змін у трансформацію українського суспільства, впливає як на економічний, інформаційний, технологічний, геополітичний, соціальний та культурний рівень, так і на духовну сферу життєдіяльності людини в цілому.

Вивчаючи процеси глобалізації, необхідно, передусім, виділити її духовно-моральний вимір і оцінити той вплив, який вона здійснює на систему цінностей, на людину, її свідомість, зрештою, на її поведінку. Сучасний ритм життя пропонує кожній соціально активній особистості нескінченну кількість орієнтирів, смисложиттєвих самовизначень у найрізноманітніших сферах людської діяльності і, що не менш важливо, – у виборі ціннісних ідеалів, які визначають її життєвий шлях.

Ми вважаємо, що з втратою універсальної системи цінностей, її традиційних підвалин відбувається поступове витіснення (аж до знищення) загальнозначущих, так званих базових цінностей зі сфери реального суспільного та індивідуального буття. Постає проблема не лише збереження, але і відродження духовності, тобто відновлення універсальної системи цінностей у свідомості та життєдіяльності людини, соціуму.

Традиційна, самобутня українська культура має потужний потенціал, аби протистояти негативному впливу глобалізації, сприймаючи при цьому її позитивний вплив. Візьмемо для прикладу, належним чином ще не оцінений, внесок в українську культуру Івана Яковича Франка, відомого мислителя, патріота, гуманіста, філософа у творчому спадку якого, духовно-моральна проблематика займає одне з чільних місць, а моральним ідеалом, якому він неухильно слідував упродовж життя, виступає праця на благо свого народу.

Дослідженню творчої спадщини І. Франка свої праці присвятили чимало вчених. Серед них такі відомі франкознавці як М. Возняк, О. Білоус, Е. Кирилюк, П. Колесник, М. Микитась, А. Брагінець, І. Дорошенко, О. Мороз. Серед сучасних учених, які займаються дослідженням творчості І. Франка, слід відзначити М. Жулинського, А. Пашука, В. Мазепу, Т. Біленко, Б. Тихолоза, Т. Гундорову. Однак проблем духовного виміру буття людини у творчості українського мислителя спеціально вони не досліджували.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей і специфіки духовного виміру людини у творчості І. Франка.

Основна частина

В епоху глобалізації, що охопила весь світ, і Україну зокрема, в умовах посиленого пошуку національної ідентичності і культурного відродження народу звернення до духовного надбання минулого і нове його осмислення з урахуванням вимог реалій сьогодення може стати однією зі складових системи засобів утворенні нового типу суспільства і людини.

Духовна криза сучасної цивілізації набуває все більш глобального характеру, охоплює всі сторони буття людини і суспільства.

Виникнення та загострення глобальних проблем, суперечності між розвитком духовної культури та сучасною цивілізацією, на нашу думку, вказують на втрату духовних орієнтирів людини (ціннісних, пізнавальних, діяльнісних), що склались та панували впродовж багатьох століть. Стає очевидним, що людина нового типу, з її специфічним сприйняттям дійсності, взагалі не здатна вирішити весь той комплекс глобальних проблем, які сама й створила. Тому чи не найважливішою проблемою сьогодення є не лише збереження, але і відродження ще не належним чином оціненого духовного скарбу, його національно-історичних витоків та засадничої ролі у сучасних трансформаційних процесах на теренах України.

Серед останніх розробок у річищі вирішення проблеми сенсу життя у його духовних вимірах варто відзначити працю доктора філософських наук В. Мовчан, яка зосереджує увагу на моральності як підґрунті духовного життя особистості. Основна мета вбачається в "у твердженні людяності як сутнісної якості людської життєвості" [1; с.250]. На думку автора, головним орієнтиром постає моральний ідеал, що створює можливості свого реального втілення. Йдеться про творення справжньої моральності в стосунках у всіх сферах людського життя: "Моральність – це засіб, завдяки якому людство розширює межі свободи в діяльності творення специфічно людського середовища духовного життя" [2; с. 250].

Стає зрозумілим, що духовність та моральність знаходяться в діалектичній єдності. Саме тому ми звертаємо увагу на творчий спадок І. Франка, у працях якого чітко проглядається звернення до проблем моралі й духовності, відображається ментальність українського народу. Він оперативно відгукувався на всі злободенні проблеми, пов'язані із розвитком світової та української культури стосовно всіх сфер духовного життя народу – літератури, філософії, історії, мистецтва, релігії тощо. Його філософсько-літературна, глибоко гуманістична спадщина є невичерпним джерелом

духовного життя народу і, на нашу думку, могла б значно впливати на культуру сьогодення, особливо в умовах глобалізації. Рівень розвитку суспільства, як і окремої особистості, певною мірою залежить від рівня розвитку духовності. На цьому наголошує у своїй статті "Що таке поступ?" І. Франко: "Чоловік, найвище зорганізований з усіх, зробився паном усіх животворів власне завдяки величезному розвою своїх духовних здібностей" [11; 328].

І. Франко акцентував, що, на жаль, людина цілком природно підламує собі «крила духовності», втрачає потяг до ідеалу, стає жертвою громадського песимізму й збайдужіння, особливо в період економічних криз, а також від потужного зовнішнього впливу, зокрема й інформаційного, з боку інших світових спільнот. І. Франко ніби застерігає нас від можливих втрат, які ми можемо мати в процесі входження, інтегрування в європейську та світову спільноту.

Мислитель розумів під духовним не лише нематеріальний світ. Для нього поняття духовного було дещо ширшим. Він не виключав з духовного виміру всього матеріального, фізичного та тілесного світу. Ці всі складники є стимулами для розвитку духовного світу. Духовний світ – це те, що накопичується всіма людьми в часопросторовому відношенні, те, що стимулює до розвитку. І чим більше людей і народів будуть залучені до духовного світу, тим довше та краще зростатиме поступ на їхній території.

Отже, стає зрозумілим, що саме духовність і є тим субстанційним чинником, що керує і спрямовує розвиток кожного народу на шлях вдосконалення і співпраці між людьми.

Що ж до моралі, то І. Франко вбачає в ній не лише особливу сферу духу, а й ту сферу, яка протистоїть недосконалості суцього іяка реалізує ся завдяки свідомим зусиллям людини. Він дійшов висновку, що мораль є явищем соціальним. "Моральність – се певний кодекс постулатів щодо поступування чоловіка з іншими людьми, отже, річ сама собою, суспільна, яка не може бути зроблена річчю приватною" [10; 397]. Мораль для однієї людини втрачає сенс.

Мислитель зазначає, що мораль відображає суспільні відносини людей, визначається умовами матеріального життя суспільства. Вона виникає в суспільстві й розвивається в процесі трудової діяльності людей. "Суспільне життя потягло за собою вироблення бесіди, товариських звичаїв та моральності" [5; 106].

Кожна людина живе в суспільстві й нерозривно пов'язана з ним, а тому, на думку І. Франка, мусить виробити певні поняття співжиття з людьми, ставлення до них. "То є поняття справедливості, правди, приязні та добра" [7; 39]. Його думки є співзвучними з висловлюваннями щодо означення справедливості сучасними філософами, зокрема у всесвітньовідомій "Теорії справедливості" (справедливості як чесності) Дж. Ролза, котра базується на двох основних принципах: "кожен має рівні права на цілком задовільну систему однакових основних свобод, яка є однаково можливою для всіх" та "соціальні та економічні нерівності мають розподілятися так, щоб (а) бути найкориснішими

для найменш забезпечених членів суспільства, а також (б) пов'язаними зі становищем та посадами, доступними для всіх за умов чесною рівності можливостей" [3; 15].

Ці основи моральності, на думку І. Франка, є предметом етики, яку він вважав однією з головних наук про людину. "Етика вчить людину жити по-людськи – вона керує завжди і всюди її кроками; вона змінює тваринну природу людини і облагороджує, і в такий спосіб робить її здатною сприйняття щастя як внутрішнього самозадоволення, так і суспільного, що ґрунтується на узгодженні праці всіх людей і на братерській взаємній любові", – писав він у своїй праці "Наука і її взаємини з працюючими класами" [7; 40]. У цьому визначенні І. Франко трактує етику як науку проте, як «жити по-людськи». Отже, для нього мораль – це не те, що тягнє над людиною, що протистоїть їй, але й те, що є іманентним її істинній сутності, що є її призначенням як розумної істоти, це не просто необхідне кожній людині знання – це наука без якої ні людині, ні суспільству не бути, бо саме наявністю моралі людина врешті-решт і відрізняється від тварини. Усе своє життя людина підтверджує, що вона є істотою не лише розумною, а й діяльною, і саме в діяльності найяскравіше виявляє себе її сутність.

Ми вважаємо, що будучи природним створінням, людина разом з тим своєю матеріально-практичною діяльністю протистоїть природі, перетворює її для задоволення своїх потреб, і у цьому процесі одержує могутній засіб для перетворення себе самої.

Розширюючи межі своїх можливостей, людина оречевлює їх у продуктах своєї практичної діяльності, об'єктивуючи таким чином свої «сутнісні сили».

Саме в діяльності, спрямованій на перетворення природної та соціальної дійсності, в діяльності на користь інших формуються та реалізуються моральні якості людини, долається відчуженість та егоїзм і тим самим забезпечується становлення істинної моральності.

Поняття «циролюдська моральність», яке часто зустрічається у працях І. Франка, формується на основі давньоукраїнських легенд, народної мудрості, власного екзистенційного досвіду. Такі джерела формування і визначення моралі є актуальними для сучасників, оскільки вона на сьогодні знаходиться в критичному стані. Виховання молоді має базуватися на народних традиціях та звичаях, бо в іншому випадку, як вважає І. Франко, це буде марна трата часу і сил. Засвоєння загальнолюдських цінностей має відбуватися через освоєння національної культури, виходячи з необхідності утвердження освіченості в національній свідомості громадян.

Взірцем гармонійної людини, у сукупності її духовно-моральних, світоглядних засад, є кристалізований у творчості І. Франка образ «цілого чоловіка». Йому властиві духовність, яка проявляється через «високість душ високих», «серце чистее», сильну волю, ясний розум та, найголовніше – моральність, адже основною метою

життя є безперервна праця до повного самозабуття та самозречення, любов до людей і Батьківщини:

*"Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, –
Той цілий чоловік" [4; 29].*

Загалом же «цілий чоловік» – духовний ідеал усебічно розвиненої, зреалізованої особистості, моральна свобода якої виявляється тоді, коли вона сама, без всякого зовнішнього примусу здійснює моральний вчинок, не шукаючи в цьому якоїсь користі для себе; ідеал, до якого має прагнути особистість, яка хоче й повинна бути корисною громаді, служити суспільним інтересам.

Слід зауважити й те, що концепція «цілого чоловіка» детермінована духовно-моральними нормами конкретного суспільства і з належною повнотою може бути реалізована лише тоді, коли вона не суперечить цим нормам.

На нашу думку, сучасне українське суспільство потребує саме такої активної, духовно багатой особи, яка відчувала б відповідальність за соціально-політичний, культурний розвиток країни, за збереження духовних надбань народу.

Проблема відродження та оновлення духовності нерозривно пов'язана з відновленням не тільки актуальності загальнолюдських цінностей, але й національних, традиційних для українського менталітету. Бо світ цінностей є і в культурі. Саме в національній культурі універсальні цінності набувають конкретних форм існування. Звідси й нерозривний взаємозв'язок процесів національного та духовного відродження, їх взаємодоповнення та взаємозбагачення. Унікальність та неповторність існування нації розкривається в її духовності, яка є передумовою і головним рушієм соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. Духовність не просто виражає інтереси колективу чи якоїсь групи, а обов'язково тієї спільноти людей, які виражають історичну необхідність.

Процес національного відродження дає додаткові джерела для розквіту духовної культури, про що свідчать усі етапи українського культурного відродження. Ідея національної незалежності може перетворитись у той провідний ідеал, навколо якого формуватиметься вся ієрархія ціннісно-нормативної системи духовного світу соціуму.

Національна ідея є стрижнем філософсько-етичних поглядів І. Франка. Він вбачає моральний обов'язок національної еліти в тому, щоб збудити дух нації, активізувати її творчий потенціал, консолідувати її та скерувати над досягнення позитивних змін у всіх сферах суспільного життя. Саме про це писав він у своєму "Одвертому листі до галицької української молодіжні": "Перед українською інтелігенцією відкривається тепер величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, від яких вона не йшла" [8; 404].

На сьогодні, зважаючи також і на позитивний бік процесу глобалізації, надзвичайно актуальною залишається настанова І. Франка, що нація як цілісність має бути також "податною на присвоєвання собі в як найширший мірі і в як найшвидшим темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остаятися". [9; 404].

Про цей «будительський» обов'язок інтелігенції І. Франко говорить як про свого роду категоричний імператив, яким має керуватись кожен, хто причетний до духовної еліти. Нації творчу місію української інтелігенції І. Франко бачить у тому, щоб пробудити в народі закладену в нього Богом здатність бути «духом». Духовність виступає суттєвим еквівалентом категорії духу, є змістовим наповненням духовного, виділяючи дух як людське досягнення, характеризуючи саму людину, а отже і народ, його існування. Вона виражає розвиток, взаємозв'язок суспільного та індивідуального життя людини.

На жаль, на сьогодні у повсякденному житті духовність не завжди присутня в життєвих цілях людини і тим паче в засобах і в способах досягнення цілей. Бути ж «духом», як зазначає І. Франко, може лише той народ, який має волю формувати, творити себе. І перший крок на цьому шляху – це пошук в собі моральної сили і мужності визнати себе українцями.

На думку І. Франка, проблема національної самоідентифікації є саме моральною, а не суто етнічною проблемою, оскільки становлення нації можливе лише за умови "емансипації людської одиниці" [6;92], бо нація – це не механічна сума індивідів, а нова якість, що визначається духовними і моральними ознаками кожного.

І. Франко був переконаний у тому, що народ стає «духом», «народом історичним» лише тоді, коли він являє собою не лише моральну, антропологічну, географічну, етнічну цілісність, а й цілісність державну. Однак проблему державності він розглядає насамперед у плані етичному, бо переконання, що самоцінність людської особистості полягає в тому, що держава повинна існувати для людини, а не людина для держави не може сприяти прогресу, в тому числі і моральному, а веде до занепаду культури, до аморальності, до перетворення людського суспільства на безособову масу «піщинок людства», особливо в умовах загальноекономічної кризи та постійного потужного впливу ідеологій інших держав. Духовно-моральний прогрес суспільства досягається "інтенсивною, невиспущою працю над самими собою" кожного члена суспільства. Він є невід'ємною складовою суспільного прогресу, більше того, – він є його запорукою, адже найвищого рівня свого розвитку суспільство може досягти тоді, коли люди навчаться бути чесними не під впливом кари і винагороди, а заради самого добра.

Висновки

У добу глобалізації все більше актуалізується роль і значення збереження та формування в суспільній свідомості духовних цінностей, які викристалізовані віками, є осердям духовності, котрі істотно активізують процеси моральної регуляції суспільних відносин, духовно-морального розвитку

людини, прогресу суспільства, формування в ньому духовного ідеалу, з огляду на сучасні реалії. Звернення до традиційної системи духовних цінностей, української духовної скарбниці, зокрема до творчої спадщини І. Франка, і сучасного її осмислення, на нашу думку, може стати однією зі складових у системі засобів утворенні нового типу суспільства і людини.

Духовно-моральна проблематика у творчості І. Франка ще до кінця не вивчена і не проаналізована. Вона потребує нових досліджень і сьогодні, оскільки творча спадщина мислителя була й залишається невичерпним джерелом глибокого аналізу проблем світової й національної культури.

Список літератури

1. Мовчан В.С. Історія і теорія етики: Курс лекцій: Навч. посібник. – Львів: Б.в., 2005. –488 с.
2. Там само. – С. 250.

3. Ролз Джон Теорія справедливості / Пер. з англ. О.Мокровольський: – К: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 822 с.

4. Франко І. Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 1 Поезія. – С. 29.

5. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / І. Франко // Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45 Філософські праці. – С. 76-139.

6. Франко І. На склоні віку. Розмова вночі перед новим роком 1901 / І. Франко // Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45 Філософські праці. – С. 286-299.

7. Франко І. Наука і її взаємини з працюючими класами / І. Франко // Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45 Філософські праці. – С. 24-40.

8. Франко І. Одвертий лист догалицької української молоді / І. Франко // Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45 Філософські праці. – С. 401-409.

9. Там само. – С. 404.

10. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм / І. Франко // Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45 Філософські праці. – С. 377-400.

11. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко // Збір. творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45 Філософські праці. – С. 300-348.

И.В. Черноморденко, В.М. Куцурук

БЫТИЕ ЧЕЛОВЕКА В ГЛОБАЛИЗОВАННОМ МИРЕ: ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ
Статья посвящена исследованию бытия человека, его духовности в эпоху глобализации.

I. Chornomordenko, V. Kutsuruk

BEING HUMANINA GLOBALIZED WORLD: THE SPIRITUAL AND MORAL DIMENSION

That article devoted the research of human being, its spirituality in the age of globalization.